

Torsdag med THORS

#b1 30.11.1978

Vinland, bougainvillea och den nutida sparsamma kommateringen berörs i dagens språkspalt där prof. Thors hinner ta upp en hel rad läsarbrev. Därmed finns det plats för nya frågor — sänd in dem till Dagboken, så vidarebefordrar vi.

En frågande undrar, vad förståelsen i **Vinland** betyder. "Anser inte islänningar och norrmän än i dag, att **vin** betyder 'slätt'?"

Det fanns en gång ett ord **vin** "ängsmark" i nordiska språk, och det finns i en mängd norska och västsvenska ortnamn, vanligen förändrat till **-en, -ne** m.m.; bl.a. det norska Bergen är ett sådant namn. Ordet **vin** tycks dock ha kommit ur bruk ganska tidigt, redan på vikingatiden. De flesta som har sysslat med problemet **Vinland** (islänningarnas namn på den trakt på Amerikas östkust som de upptäckte) menar, att **vin** i det namnet betyder 'vin' — det tycks ha vuxit vildvin där.

En annan frågande känner sig osäker inför följande: I en rikssvensk bok talas det om att samtal kan kopplas "till jourhavande läkare", i en finlandssvensk bok åter om att man ringde till "jourhavande läkaren". Hur skall detta förstås?

Båda uttrycken, med bestämd och med obestämd form, är fullt möjliga. "Ni skall ringa till jourhavande läkaren" innebär att man tänker på den som just då har jour, att samtal kan kopplas "till jourhavande läkare" har den bakgrunden att det kopplas till någon överhuvud som är jourhavande läkare. Den bestämda formen ger anknytning till ett alldeles bestämt sjukhus vid bestämd tid, den obestämda saknar denna anknytning (och brukas därför gärna i officiell text, i allmänna upplysningar osv.).

En insändare känner sig förbluffad över ordet **onöjd**, som hon har sett i en tidning.

Givetvis är **onöjd** inte normal svenska, men det förefaller inte direkt språkvidrigt — jag kommer att tänka på det vanliga **oförnöjd** i min hemtrakts dialekt. När **onöjd** inte är att rekommendera, beror det kanske främst på att vi inte kan tänka oss ett "onöje" — vi bör hålla på ordparet **missnöjd** och **missnöje**.

En insändare uttrycker tvekan inför uttalet av **bougainvillea**, namnet på en känd prydnadsväxt.

Namnet är härlett av **Bougainville**, en fransman som företog upptäcktsresor i Stilla havet. För mig ter det sig naturligt att låta **e** vara stumt och uttala namnet som "bogängvillla".

Det frågas, om uttrycket **tjäna pengar** är korrekt. Skall det inte heta **förtjäna pengar**?

Faktiskt är **tjäna pengar** helt korrekt — **tjäna** kan användas synonymt med **förtjäna**; det kan också heta **tjäna sitt uppehälle**. Det finns ibland en klar tendens att lämna bort den obetonade förståelsen.

En fråga av stor räckvidd tas upp av en frågande. "Komateringen har de senaste åren blivit så sparsam, att man vid snabb läsning inte genast fattar innehållet."

Jag instämmer. Jag anser att åtskillig klarhet kunde vinnas, om man — som tidigare — satte ut komma, när ny sats börjar och vidare, om inskjutna förklaringar sattes inom komma ("Han, den kände författaren, skulle alltså inte kunna skriva svenska, sitt modersmål?"). Detta sagt i största allmänhet, utan några detaljer.

Till slut skall jag beröra en "etymologisk myt", som ibland behandlats i spalten. Det är fråga om hälsningsordet **morjens** — jag har nyligen påpekat att det kommer från tyskans (**guten**) **morgen** "(god-)morgon" och absolut inte har något att göra med latinets **morieni** 'döende'. Första gången jag hörde historien om **morieni** — **morjens** var i gymnasiet, då vår alltför fantasibegåvade latinlektor framställde förklaringen. Jag har trott att det bara var hans påhitt, men så tycks det inte vara. Nu berättar min kollega vid Tammerfors universitet, prof. Björn Pettersson, att han till sin häpnad läst förklaringen ur **morieni** i ett elevarbete.

Jag skall på hans begäran än en gång säga, att **morjens** ingenting har att göra med **morieni** — det kommer av **Morgen** med tillagt **s**. Det tillagda **s** är inte märkvärdigare än när det i min dialekt hemma i Oravais heter i **morost** "i morse", först har ett **s** lagts till, sedan ett **t**.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

Fre

#b1 8.12.78

Vår lilla rubrikordlek faller denna gång platt till marken: eftersom inget blad utkom på torsdagen måste prof. Thors få plats i fredagsspalten. Men hans språkliga utredningar är förstås lika intressanta vilken dag i veckan som helst...

En frågeställare undrar, hur jag ställer mig till formen **en massmedia**.

Vi har i svenskan några latinska lånord med singularis slutande på **-um (centrum)**. I latinet har dessa pluralis på **-a**, och denna form brukas också i svenskan (**centra**). En sådan böjning känns dock helt onormal i svenskan, och därför ser man ibland singularformer på **-a** av denna ordgrupp. Det är dock bara vissa ord som har fått en allmänt godtagen singularis på **-a** såsom **narkotikan**. Former som ett **centra** anses språkvidriga. Detsamma gäller om en **massmedia**. Singularis av detta ord är sällsynt, men lyder utan tvivel ett **massmedium**, vi har ju också det enkla **medium**: någon är ett spiritistiskt medium.

Emellertid finns det också problem med pluralis av **massmedium**. Formen **massmedia** — som alltså är pluralis — ser man ofta, men **massmedier** brukas också, och den rekommenderas kraftigt av prof. Bertil Molde i Stockholm. Böjningen **massmedium**, pluralis **massmedier** känns lätthanterlig, och jag vill också förorda den. Med den undgår vi risken att få en form **massmedia** i singularis.

En insändare påpekar det förbluffande faktum, att 1/32 brukar utläsas "en trettio tvåandedel".

Det är riktigt att man brukar tala om **trettio tvåandedelsnoter** — en vanlig term i musiken. Egentligen är det hos oss som ordet har just denna formen — i Sverige säger man **trettio tvåandel** eller **trettio tvåändel**. Det märkliga är givetvis att bråktalet har fått en sådan form — annars brukar ju bråktalen stämma överens med ordningstalen: **tredje** — **tredjedel**, **åttondedel** osv. Tydligen har den i musiken vanliga serien **åtton(de)del** — **sexton(de)del** fått en likartad fortsättning, så att **trettio tvåandedel** har skapats. Vad sedan de rikssvenska formerna **tiondel**, **åttondel**, **sextondel** beträffar, så är de exempel på det som brukar kallas **haplogi** "enkelsägning" — en ljudföljd som består av

två likadana stavelser, i detta fall **dede**, förenklas.

En tredje frågeställare skriver om orden **reform** och **reformera**, att de numera används om vilken förändring som helst, även om denna inte innebär någon förbättring. "Kunde inte **reform** och **reformera** sparas för något som innebär en verklig förbättring?"

Reform och **reformera** avser faktiskt av gammalt "en omdaning, en förändring" utan direkt angivande om denna innebär en förbättring. **Reform** är s.a.s. ett neutralt ord. Det är naturligt: många reformer har både anhängare och motståndare. För oss protestanter har **reformationen** en positiv klang, men katoliker ser väl inte Luthers och Calvins åtgärder i något förklarligt ljus. Trots det talar de om reformationen med samma term. Likadant brukar det vara med politiska och sociala reformer. Därför är det bra att ha **reform** och **förändring** som neutrala ord och **förbättring**, **försämring** som s.k. värdeladdade ord.

En känd jurist har påpekat att tidningarna (eller var det måhända FNB) nyligen gjorde sig skyldiga till ett grovt, men tyvärr inte enastående översättningsfel: det hette att "**häradsdomare** N.N. utnämndes till hovrättsråd".

I den finska texten stod säkert **kihlakunnantuomari**, vilket betyder **domhavande** (man talar också om **häradshövding**, inte att förväxla med **vicehäradshövding**: en sådan har fungerat som domhavande vid ett visst antal ting). Domhavanden är en utbildad och erfaren jurist. **Häradsdomaren**, finskans **herastuomari** är däremot en lekman, som en längre tid varit nämndeman och därför fått titeln "häradsdomare".

Carl-Eric Thors